

gesti odklonitve. Primer sistem... zelo na mestu. Racionalisti³² opazijo nje... pomanj- kljivosti. Njegov suhoparen šol... o mono- tonost, njegovo nagnjenost k p... anju, nje- govo pomanjkanje izobrazbe... pih in na splošno nejasnost vseh njegov... nelost nje- govega celotnega sistema, ko... azpokanih čuginih desk – a kljub temu... okopati v Westminsterski opatiji.

Zakaj? Zakaj Spencer pr... navkljub svojim slabostim v racionalističnih očeh? Zakaj bi ga tako veliko izobraženih mož, ki občutijo te slabosti, vi in jaz morda, kljub temu radi videli v Westminsterski opatiji?

Preprosto ker čutimo, da je njegovo srce filozofsko *na pravem mestu*. Njegovi principi so morda res sama kost in koža, toda v vsakem primeru se poskušajo njegove knjige prilagoditi posebni obliki okostja tega sveta. Hrup dejstev odmeva skozi vsa njegova poglavja, navajanju dejstev ni konca, poudarja dejstva, svoj pogled obrača k njim; in to je dovolj. Za empiristični um je to zadeva prave vrste.

Pragmatistična filozofija, o kateri bom, upam, začel govoriti v svojem naslednjem predavanju, ohrani tako srčen odnos z dejstvi in za razliko od spencerjeve filozofije ne začne niti ne konča z usmerjanjem pozitivnih religioznih konstrukcij proti izhodnim vratom – tudi njih obravnava srčno.

Upam, da jo boste ob moji pomoči pripoznali za ravno tisti vmesni način razmišljanja, ki ga potrebujete.

II. PREDAVANJE

KAJ POMENI PRAGMATIZEM

PRED nekaj leti, ko sem bil v hribih s skupino pohodnikov, sem se vrnil s samotarskega potepa in naletel na vsesplošen divji metafizični prepir. *Jedro* prepira je bila veverica – živa veverica, ki naj bi se oprijemala ene strani drevesnega debla, medtem ko naj bi nasproti, na nasprotni strani drevesa, stal človek. Ta človeški gledalec poskuša ugledati veverico s tem, da se hitro premika okoli drevesa, toda ne glede na to, kako hitro se giblje, se veverica giblje ravno tako hitro v nasprotno smer in med njo in človekom je zato vedno drevo, tako da je nikdar ne ugleda niti za trenutek. Metafizični problem, ki iz tega izhaja, je sedaj takšen: *Ali gre človek okoli veverice ali ne?* Prav gotovo gre okoli drevesa in veverica je na drevesu; toda ali gre okoli veverice? V neskončnem brezdelju divjine je postala razprava že precej oguljena. Vsakdo je zavzel stališče in na njem trmasto vztrajal, in število na obeh straneh je bilo izenačeno. Vsaka stran se je torej, ko sem se pojavil, obrnila name, da bi jo spremenil v večino. Z mislijo na sholastični rek, da moraš, kadarkoli naletiš na kontradikcijo, narediti distinkcijo, sem takoj iskal in našel eno. »Katera stran ima prav,« sem rekel, »je odvisno od tega, kaj dejansko³³ mislite z 'iti okoli' veverice. Če mislite, da gre človek mimo severno od nje, potem vzhodno, potem južno, potem zahodno in potem spet severno od nje, očitno človek dejansko gre okoli nje, kajti on zavzema te zaporedne pozicije. Toda če, nasprotno, mislite, da je najprej pred njo, potem na njeni desni, potem za njo, potem na njeni levi in končno spet pred njo, je ravno tako očitno, da človeku ne uspe iti okoli nje, saj veverica s poprav-

nimi gibi, ki jih vrši, vedno obdrži svoj trebušček obrnjen proti človeku in svoj hrbet obrnjen proč. Naredite distinkcijo in ni več razloga za nadaljnje prepiranje. Oboji imate prav in oboji se motite, glede na to, ali razumete glagol 'iti okoli' na en ali drug način.«

Čeprav sta eden ali dva izmed bolj zagretilih razpravljavcev imenovala moj govor zvijačno izmikanje, rekoč, da niso želeli sprevačanja ali sholastičnega dlakocepstva, temveč so imeli v mislih zgolj čisto preprost angleški »okoli,« je bilo videti, da se večini zdi, da je distinkcija pomirila prepir.

To trivialno anekdoto sem povedal zato, ker je posebno preprosto primer tega, o čemer želim sedaj govoriti kot o *pragmatični metodi*. Pragmatična metoda je prvenstveno metoda poravnavanja metafizičnih prepиров, ki bi drugače lahko bili neskončni. Ali je svet eno ali množstvo? Usojen ali svoboden? Materialen ali duhoven? Tu so nazor, izmed katerih vsak lahko, ali pa ne, obvelja za svet; in razprave o takšnih nazorih so neskončne. Pragmatična metoda v takšnih primerih poskuša interpretirati vsak nazor, tako da sledi njegovim praktičnim posledicam. Kakšna razlika bi praktično nastala, če bi bil resničen en nazor in ne drugi? Če ne moremo zaslediti nikakršne praktične razlike, potem alternativni pomenita praktično isto stvar in vsako razpravljanje je nesmiselno. Kadarkoli je razprava resna, bi morali biti zmožni pokazati neko praktično razliko, ki mora slediti iz tega, da ima prav ena ali druga stran.

Kratek pogled na zgodovino ideje vam bo še bolje pokazal, kaj pomeni pragmatizem. Pojem je izpeljan iz enake grške besede *πράγμα*, ki pomeni delovanje in iz nje izvirata naši besedi »praksa« ter »praktičen«. Prvič jo je uvedel v filozofijo g. Charles Peirce leta 1878 v članku, naslovljenem »Kako napravimo naše ideje jasne«³⁴ v »Popular Science Monthly« za januar tistega leta.* G. Peirce je, potem ko je opozoril, da so naša prepričanja dejansko pravila za delovanje, rekel, da moramo, da bi natanko razložili pomen neke misli, zgolj pretehtati, kakšno delovanje je sposobna proizvesti; tisto delovanje je za nas njen edini pomen. In oprijemljivo dejstvo

* Prevedeno v *Revue Philosophique* za januar 1879 (zv. vii).

v temelju vseh naših miselnih distinkcij, ne glede na to kako subtilne so, je, da nobena izmed njih ni tako fina, da ne bi njeno bistvo bilo le možna razlika v delovanju. Da bi torej dosegli popolno jasnost naših misli glede nekega objekta, moramo zgolj pretehtati, kakšne zamisljive učinke praktične narave ima objekt lahko za posledico – kakšne čutne vtise lahko od njega pričakujemo in kakšne reakcije moramo pripraviti. Naše pojmovanje teh učinkov, najsi bodo bližnji ali oddaljeni, je potem za nas celota našega pojmovanja objekta, v kolikor ima to pojmovanje sploh kak jasen pomen.

To je Peircovo načelo, načelo pragmatizma. Dvajset let je ostalo popolnoma neopaženo, dokler ga nisem v nagovoru pred filozofskim združenjem profesorja Howisona³⁵ na University of California ponovno predlagal in opravil posebno aplikacijo tega načela na religijo. Izgledalo je, da je do tistega dne (1898) čas dozorel za njegov sprejem. Beseda »pragmatizem« se je razširila in danes pošteno zaznamuje strani filozofskih časopisov. Povsod se govori o »pragmatičnem gibanju«, včasih s spoštovanjem, včasih s prezirom, le redko z jasnim razumevanjem. Očitno je, da se pojem priročno nanaša na celo vrsto smeri, ki doslej niso imele skupnega imena, in da je »prišel, da bi ostal«.

Da bi spoznal pomembnost Peircovega načela, se mora človek navaditi aplicirati ga na konkretne primere. Pred nekaj leti sem ugotovil, da je Ostwald,³⁶ slavni kemik iz Leipziga, povsem jasno uporabljal načelo pragmatizma v svojih predavanjih o filozofiji znanosti, čeprav ga ni imenoval s tem imenom.

»Vse entitete vplivajo na našo dejavnost,« mi je pisal, »in ta vpliv je za nas njihov pomen. Svojim študentom sem vaje postavljati vprašanja takole: V kakšnem pogledu bi bil svet drugačen, če bi bila resnična ta alternativa ali tista? Če ne najdem ničesar, kar bi se spremenilo, potem alternativa nima smisla.«³⁷

Se pravi, konkurenčni stališči pomenita praktično isto stvar in pomena, ki bi bil drugačen od praktičnega, za nas ni. Ostwald v objavljenem predavanju poda tale primer. Kemiki so se dolgo prepirali o notranji sestavi nekih teles, imenovanih »tautomeri«.

Videti je bilo, da so njihove lastnosti enako združljive s predstavo, da v njih oscilira nestabilen vodikov atom ali da so nestabilna zmes dveh teles. Polemika je divjala, toda nikdar ni bila odločena. »Nikdar se ne bi niti začela,« pravi Ostwald, »če bi se nasprotniki vprašali, katero posamezno eksperimentalno dejstvo bi se lahko spremenilo, če bi bilo resnično eno ali drugo stališče. Kajti tedaj bi se pokazalo, da nikakor ne more slediti nikakršna dejstvena razlika in da je spor tako nerealen, kot če bi v starih časih teoretizirali o vzhajanju testa s kvasom in bi ena stran prisegala na »škrata«, medtem ko bi druga vztrajala, da je »palček« pravi vzrok pojava.«

Presenetljivo je videti, koliko filozofskih prepričanj se sesede v brezpredmetnost, če jih podvržeš temu preprostemu testu sledenja konkretnim posledicam. Nikjer ne more *biti* razlike, ki ne bi *pomenila* razlike nekje drugje – ne more biti razlike v abstraktni realnosti, ki se ne izraža v razliki v konkretnem dejstvu in delovanju, ki iz tega dejstva sledi, nanašajoč se na nekoga, nekako, nekje, nekdaj. Celotni namen filozofije bi moral biti, da odkriva jasno določene razlike, ki jih meni in tebi v določenih trenutkih našega življenja prinaša resničnost te in ne one formule sveta.

V pragmatični metodi ni popolnoma nič novega. Sokrat je je bil večč. Aristotel jo je uporabljal metodično. Locke, Berkeley in Hume so pomembno prispevali k resnici z njenimi sredstvi. Shadworth Hodgson³⁸ neprenehoma vztraja, da niso entitete nič drugega, kot tisto, »kot kar jih poznamo«. Toda ti predhodniki pragmatizma so jo uporabljali v fragmentih, bili so zgolj znanilci. Vse do našega časa se ni posplošila, se ozavedla univerzalnega poslanstva, pretendirala k zavojevalski usodi. Sam verjamem v to usodo in upam, da vas bom na koncu uspel navdihniti s svojim prepričanjem.

* »Theorie und Praxis«, *Zeitsch. des Oesterreichischen Ingenieur u. Architekten-Vereines*, 1905, Nr. 4 u. 6. Še radikalnejši pragmatizem kot Ostwaldov najdem v nagovoru profesorja W. S. Franklina: »Mislim, da je najbolj nezdrava predstava o fiziki, tudi če jo študent razume, da 'je znanost o masah, molekulah in etru'. In mislim da je najbolj zdrava predstava, čeprav je študent ne razume v celoti, da je fizika znanost o tem, kako telesa zgrabiš in porineš!« (*Science*, 2. januar, 1903)

Pragmatizem predstavlja popolnoma domač pristop v filozofiji, empiristični pristop, toda predstavlja ga, kot se zdi meni, tako v radikalnejši kot v manj problematični obliki, kot jo je kadarkoli doslej privzemal. Pragmatist odločno in enkrat za vselej obrne hrbet mnogim ukoreninjenim navadam, ki so drage poklicnim filozofom. Obrne se proč od abstrakcije in nezadostnosti, od verbalnih rešitev, od slabih *a priori* argumentov, od fiksnih načel, zaprtih sistemov ter izmišljenih absolutov in počel. Obrne se k stvarnosti in skladnosti, dejstvom, delovanju in moči. To pomeni prevladujoč empiristični značaj in iskreno opustitev racionalističnega značaja. To pomeni svež zrak in možnosti narave, v nasprotju z dogmo, izumetničenostjo in pretvezo dokončnosti v resnici.

Istočasno pa ne zagovarja nekih določenih rezultatov. Je zgolj metoda. Toda splošna prevlada te metode bi pomenila ogromno spremembo v tem, kar sem v prejšnjem predavanju imenoval »temperament« filozofije. Profesorji ultraracionalističnega tipa bi bili izključeni, tako kot je dvorjan izključen v republiki in kot je ultramontanski tip duhovnika izključen v protestantskih državah. Znanost in metafizika bi se zelo zblížali, bi dejansko delovali popolnoma z roko v roki.

Metafizika je običajno zasledovala zelo primitivno vrsto prizadevanja. Veste, kako so ljudje vedno hrepeneli po prepovedani magiji in veste kakšno pomembno vlogo so v magiji vedno igrale besede. Če posedujete njegovo ime ali čarobne besede, ki ga vežejo, lahko nadzorujete prikazen, duha, afrita³⁹ ali kakršnokoli silo že. Salomon je poznal imena vseh duhov, in ker je posedoval njihova imena, so bili podvrženi njegovi volji. Svet se je torej naravnemu umu vedno kazal kot neke vrste uganka, katere ključ je potrebno poiskati v obliki neke besede ali imena, ki razsvetljuje ali prinaša moč. Ta beseda imenuje *princip* sveta in posedovati njo pomeni, kolikor toliko, posedovati svet sam. »Bog«, »Materija«, »Razum«, »Absolut«, »Energija«, so tako mnoga razrešujoča imena. Ko jih poseduješ, si lahko oddahneš. Si na koncu svojega metafizičnega pohoda.

Toda če slediš pragmatični metodi, ne moreš v nobeni takšni besedi videti konca svojega iskanja. V vsaki besedi moraš odkriti njeno praktično unovčljivo vrednost, jo postaviti v uporabo znotraj toka svojega izkustva. To pa se potem prej kot razrešitev pokaže kot načrt za več dela in še zlasti kot indikacija načinov, na katere je obstoječe entitete mogoče spremeniti.

Tako teorije postanejo orodja, ne pa odgovori na uganke, na katerih lahko počivamo. Ne zleknemo se na njih, premikamo se naprej in občasno z njihovo pomočjo ponovno predelamo naravo. Pragmatizem sprostí vse naše teorije, jih naredi prožne in vsako izmed njih nažene k delu. Ker ni nič bistveno novega, se ujema z mnogimi starimi filozofskimi smermi. Strinja se na primer z nominalizmom, v tem da vedno apelira na posameznosti; z utilitarizmom v poudarjanju praktičnih vidikov; s pozitivizmom v svojem zavračanju verbalnih rešitev, nekoristnih vprašanj in metafizičnih abstrakcij.

Vse to so, vidite, *antiintelektualistične smeri*. Proti racionalizmu kot pretenziji in metodi je pragmatizem do zob oborožen in militanten. Toda vsaj v izhodišču ne zagovarja nobenih določenih rezultatov. Nima nobenih dogem ne doktrin, ima samo svojo metodo. Kot je dobro povedal mladi italijanski pragmatist Papini,⁴⁰ leži sredi naših teorij kot hodnik v hotelu. Vodi do nešteto sob. V eni lahko najdeš moža, ki piše ateistično knjigo; v naslednji nekoga, ki na svojih kolenih moli za vero in moč; v tretji kemika, ki raziskuje lastnosti nekega telesa; v četrti si nekdo izmišlja sistem idealistične metafizike; v peti se dokazuje nemožnost metafizike.

Toda vsi si delijo hodnik in morajo iti skozenj, če želijo na izvedljiv način priti v svoje sobe ali iz njih.

Pragmatična metoda torej za sedaj ne pomeni nobenih določenih rezultatov, temveč zgolj neko usmerjenost. *Nagnjenje k odvrnitvi pogleda od prvih stvari, principov, »kategorij«, domnevnih nujnosti in k usmerjanju pogleda k zadnjim stvarim, sadežem, posledicam, dejstvom.*

Toliko o pragmatični metodi! Lahko rečete, da sem jo povelečeval, namesto razlagal, toda kmalu jo bom dovolj obširno razložil tako, da bom pokazal, kako deluje na nekaterih poznanih problemih. Medtem je beseda pragmatizem prešla v uporabo v še širšem

pomenu, v pomenu tudi določene *teorije resnice*. Tej teoriji imam namen posvetiti celo predavanje, potem ko bom najprej utrl pot, tako da sem sedaj lahko zelo jedrnat. Toda jedrnatosti je težko slediti, tako da prosim za vašo podvojeno pozornost za četrto ure. Če bo ostalo veliko nejasnega, upam, da bom to razjasnil v kasnejših predavanjih.

Ena najuspešnejše razvitih vej filozofije v našem času je t.i. induktivna logika, preučevanje pogojev, pod katerimi so se razvile naše znanosti. Pisci o tej temi so pričeli izkazovati presenetljivo enotnost o tem, kaj pomenijo zakoni narave in elementi dejstev, ko jih formulirajo matematiki, fiziki in kemiki. Ko so bile odkrite prve matematične, logične in naravne uniformnosti, prvi *zakoni*, so ljudi tako prevzele iz njih izhajajoče jasnost, lepota in poenostavitve, da so bili prepričani, da so avtentično dešifrirali večne misli Vsemogočnega. Njegov um je tudi gromel in odseval v silogizmih. Prav tako je razmišljal v presekih stožca, kvadratov in korenih ter kvocienitih in geometriziral kot Evklid. Ustvaril je Keplerjeve zakone, da bi jim sledili planeti; hitrost je primoral, da narašča sorazmerno s časom pri telesih, ki padajo; ustvaril je sinusni zakon, da ga svetloba uboga ob lomljenju; osnoval je vrste, rodove, družine in redove rastlin in živali ter določil oddaljenosti med njimi. Mislil je arhetipe vseh stvari in izumil njihove variacije; in ko ponovno odkrijemo katerokoli izmed teh čudovitih ureditev, dojamemo njegov um v njegovi dobesedni nameri.

Toda ko so se znanosti razvijale dalje, se je začela uveljavljati predstava, da je večina, da so morda vsi naši zakoni zgolj približki. Povrh vsega pa so sami zakoni postali tako številčni, da jih ni moč prešteti, in v vseh vejah znanosti je predlaganih tako veliko konkurenčnih formulacij, da so se raziskovalci privadili predstavi, da ni nobena teorija popolnoma prepis stvarnosti, toda da je katerakoli izmed njih lahko z nekega vidika uporabna. Njihova velika koristnost je, da zberejo stara dejstva in vodijo k novim. So le človeško ustvarjen jezik, konceptualna stenografija, kot jih nekdo imenuje, in v njej pišemo svoja poročila o naravi; in jeziki, kot je dobro znano, dopuščajo precejšnjo izbiro izražanja in veliko dialektov.

Tako je človeška samovoljnost pregnala božansko nujnost iz znanstvene logike. Če omenim imena Sigwart,⁴¹ Mach,⁴² Ostwald, Pearson,⁴³ Milhaud, Poincaré,⁴⁴ Duhem,⁴⁵ Ruysen⁴⁶ boste tisti izmed vas, ki ste študentje, zlahka prepoznali smer, o kateri govorim, in se spomnili še dodatnih imen.

Jahajoč sedaj na čelu tega vala znanstvene logike, se pojavljata gospoda Schiller⁴⁷ in Dewey⁴⁸ s svojim pragmatističnim mnenjem, kaj resnica povesod pomeni. Povesod, pravita ta učitelja, »resnica« v naših mislih in prepričanjih pomeni isto stvar kot pomeni v znanosti. Pomeni, pravita, nič drugega kot to, *da misli, (ki so same le del našega izkustva) postanejo resnične le v toliko, kolikor nam pomagajo priti v zadovoljiv odnos z drugimi deli našega izkustva*, kolikor pomagajo, da jih povzamemo in med njimi prehajamo s pojmovnimi bližnjicami, namesto da sledimo neskončni verigi posameznih pojavov. Vsaka misel, na kateri lahko jezdimo, takorekoč vsaka misel, ki nas bo uspešno ponesla od kateregakoli dela našega izkustva h kateremu-koli drugemu delu, ki zadovoljivo povezuje stvari, deluje zanesljivo, poenostavlja, prihrani delo, je resnična le v toliko, resnična le tolikor, resnična *instrumentalno*. To je miselna smer »instrumentalnega« pogleda na resnico, ki ga tako uspešno učijo v Chicagu; pogleda, da resnica v naših mislih pomeni njeno moč »delovati«, ki ga tako sijajno promovirajo v Oxfordu.

Gospoda Dewey, Schiller in njuni zavezniki so, s tem ko so dosegli to splošno pojmovanje vse resnice, zgolj sledili zgledu geologov, biologov in filologov. V osnovanju teh drugih znanosti je bila vedno uspešna poteza vzeti kak preprost proces, ki ga je dejansko moč opazovati v delovanju – kot recimo denudacija pri vremenu ali variacija od izvornega tipa ali sprememba dialektov z vključitvijo novih besed in naglasov – in ga potem posplošiti, ga narediti veljavnega za vsa časovna obdobja in pridobiti pomembne rezultate s seštevanjem njegovih učinkov skozi obdobja.

Opazljiv proces, ki sta ga Schiller in Dewey zlasti izpostavila za posplošitev, je tisti znani, s katerim se vsak posameznik uvaja v *nova prepričanja*. Tu je proces vedno isti. Posameznik že ima zalogo starih prepričanj, toda naleti na novo izkustvo, ki jih postavi na preizkuš-

njo. Nekdo jim nasprotuje; ali pa v trenutku refleksije odkrije, da si medsebojno nasprotujejo; ali sliši za dejstva, s katerimi so nezdružljiva; ali se v njem pojavijo želje, ki jih ne morejo več zadovoljiti. Posledica je notranja stiska, ki je bila do tedaj njegovemu umu tuja in od katere želi pobegniti s prikrojitvijo svoje predhodne množice prepričanj. Te reši toliko, kolikor je more, kajti v tej stvari mišljenja smo vsi ekstremni konzervativci. Tako poskuša spremeniti najprej to mnenje, potem tisto (kajti spremembi se upirajo zelo različno), dokler se končno ne pojavi neka ideja, ki jo lahko presadi na staro zalogo z minimalnim motenjem slednje, neka ideja, ki posreduje med zalogo in novim izkustvom in ju združi kar se da srečno in primerno.

Ta nova ideja je nato privzeta kot resnična. Ohrani staro zalogo resnic z minimalno prilagoditvijo. Raztegne jih ravno dovolj, da jih primora k priznanju novosti, toda to opravi na način, ki je tako domač, kolikor primer to dopušča. *Outré* razlaga, ki bi poteptala vse naše predsodke, ne bi nikdar prepričala kot resnična pojasnitev novitete. Marljivo bi grebli dalje, dokler ne bi našli nekaj manj ekscentričnega. Najbolj nasilne revolucije v posameznikovih prepričanjih pustijo večino stare ureditve takšno, kot je bila. Prostor in čas, vzrok in učinek, narava in zgodovina ter posameznikov lastni življenjepis ostanejo nedotaknjeni. Nova resnica je vedno tisto posredujoče, kar mehča prehode. Staro mnenje združi z novimi dejstvi, tako da se vedno prikaže minimalen pretres in maksimalna kontinuiteta. Teorijo imamo za resnično sorazmerno z njenim uspehom pri reševanju tega »problema maksimumov in minimumov«. Toda uspeh pri reševanju tega problema je predvsem stvar aproksimacije. Rečemo, da ta teorija rešuje nekaj v celoti bolj zadovoljivo kot tista teorija; toda to pomeni bolj zadovoljivo glede na nas, posamezniki pa različno postavljajo točko zadovoljitve. Potemtakem je tu do neke mere vse gnetljivo.

Rad bi, da se sedaj osredotočite zlasti na vlogo, ki jo igrajo starejše resnice. Neupoštevanje le-te je vir večine neupravičenih kritik, uperjenih proti pragmatizmu. Njihov vpliv je popolnoma prevladujoč. Zvestoba njim je prvo načelo – v večini primerov je

edino načelo, kajti daleč najbolj ustaljen način obravnavanja pojavov, ki so tako neobičajni, da bi pripomogli k resni preureditvi naših predsodkov, je, da jih v celoti ignoriramo ali da obrekujemo tiste, ki o njih pričajo.

Gotovo želite primere tega procesa rasti resnice in edina težava je njihovo preobilo. Najpreprostejši primer nove resnice je seveda golo številčno dodajanje novih vrst dejstev ali novih posameznih dejstev stare vrste našemu izkustvu – dodajanje, ki ne vsebuje nobenih sprememb v starih prepričanjih. Dan sledi dnevu in njegove vsebine se preprosto dodajajo. Nove vsebine same niso resnične, zgolj *pridejo in so*. Resnica je, *kar mi rečemo o njih*, in ko rečemo, da so prišle, je resnica zadovoljena s preprosto formulo prištevanja.

Toda pogosto vsebina dneva nalaga preureditev. Če bi sedaj na tem odru pričel spuščati prodorne krike in se obnašati kot blaznež, bi to mnoge od vas pripravilo k revidiranju vaših mnenj o domnevni vrednosti moje filozofije. Oni dan je prišel »radij« kot del vsebine dneva in za trenutek je kazalo, da nasprotuje našim predstavam celotne ureditve narave, glede na to da se je to ureditev pričelo istovetiti s t. i. ohranitvijo energije. Kazalo je, da že zgolj pogled na to, kako radij neomejeno oddaja toploto iz svojega lastnega žepa, krši to ohranitev. Kaj si misliti? Če njegova sevanja niso bila nič drugega kot pobeg neslutene »potencialne« energije, predobstoječe znotraj atomov, bi bilo načelo ohranitve rešeno. Odkritje »helija« kot produkta sevanja je odprlo pot temu prepričanju. Tako je Ramsayevo⁴⁹ stališče splošno priznано kot resnično, ker čeprav raztegne naša stara mnenja, povzroča minimalno spremembo njihove narave.

Na potrebe, da množim primere. Novo mnenje šteje kot »resnično« sorazmerno s tem, koliko ustreže posameznikovi želji, da asimilira novo v njegovi izkušnji v njegova stara prepričanja. Mora tako sloneti na stari resnici kot zaobseči novo dejstvo, in njegov uspeh (kot sem dejal pred trenutkom) v tem početju je stvar posameznikove presoje. Ko stara resnica narašča z dodajanjem nove resnice, je to zaradi subjektivnih razlogov. Smo v procesu in se

pokoravamo razlogom. Najbolj resnična je tista nova ideja, ki najprikladneje izvaja svojo funkcijo zadovoljitve naše dvojne nuje. Naredi se za resnično, klasificira se kot resnična, s svojim načinom delovanja; cepi se torej na stari trup resnice, ki na ta način raste, podobno kakor raste drevo z delovanjem nove plasti kambija.

Dewey in Schiller sta posplošila to opažanje in ga aplicirala na najstarejše dele resnice. Tudi oni so nekoč bili gnetljivi. Tudi oni so bili imenovani resnični zaradi človeških razlogov. Tudi oni so posredovali med še starejšimi resnicami in tem, kar so bila v tistih dneh nova opazovanja. Čisto objektivne resnice, resnice, pri osnovanju katere ni igrala funkcija povzročanja človeškega zadovoljstva, z združevanjem prejšnjih delov izkustva z novimi deli, nobene vloge sploh, ni najti nikjer. Razlogi, zakaj imenujemo stvari resnične, so razlog, zakaj *so* resnične, kajti »biti resničen« pomeni zgolj izvajati to združitveno funkcijo.

Sled človeške kače se torej vleče prek vsega. Neodvisna resnica; resnica, ki jo le odkrivamo; resnica, ki ni več prilagodljiva človeški potrebi; nepopravljiva resnica, z eno besedo; takšna resnica obstaja zares v preobilju – oziroma racionalistično usmerjeni misleci mislijo, da obstaja; toda potem pomeni le mrtvo srčiko živečega drevesa, njen obstoj pomeni zgolj, da ima resnica tudi svojo paleontologijo in svojo »precedenčno prakso« ter lahko z leti veteranske službe otrdi in okameni v človekovem pogledu zaradi gole starodavnosti. Toda kako gnetljive so vseeno v resnici celo najstarejše resnice, je bilo v našem času jasno pokazano s transformacijo logičnih in matematičnih idej, transformacijo, za katero se zdi, da vdira celo v fiziko. Stare formule se reinterpretira kot specialne obrazce veliko širših principov, principov, ki jih naši predniki niso niti bežno ugledali v njihovi sedanji obliki in formulaciji.

G. Schiller ves ta pogled na resnico imenuje »humanizem«,⁵⁰ toda tudi za to teorijo se zdi, da je naziv pragmatizem v precejšnjem porastu, tako da jo bom v teh predavanjih obravnaval pod imenom pragmatizem.

Takšen bi bil potem obseg pragmatizma – kot prvo metoda in kot drugo genetična teorija tega, kar je mišljeno z resnico. In ti dve zadevi morata biti naši prihodnji temi.

Kar sem povedal o teoriji resnice, se bo, prepričan sem, večini vas zaradi kratkosti zdelo nejasno in nezadostno. V bodoče bom to dopolnil. V predavanju o »zdravem razumu« bom pokazal, kaj imam v mislih z resnicami, ki so okamenele zaradi starodavnosti. V nekem drugem predavanju bom natanko razložil idejo, da naše misli postanejo resnične sorazmerno z uspešnim uveljavljanjem svoje posredovalne funkcije. V tretjem bom pokazal, kako težko je razlikovati subjektivne od objektivnih faktorjev v razvoju Resnice. Mogoče mi ne boste v celoti sledili v teh predavanjih, in če mi boste, se morda ne boste v celoti strinjali z mano. Toda vem, da me boste jemali resno in obravnavali moj napor s spoštljivim premislekom.

Verjetno boste torej presenečeni, če vam povem, da so teorije gospodov Schillerja in Deweyja utrpeli viharje prezira in zasmevanja. Ves racionalizem se je dvignil proti njima. V vplivnih krogih so še zlasti g. Schillerja obravnavali kot predrznega šolarčka, ki si zasluži šeškanje.⁵¹ To omenjam zgolj zato, ker tako dobro dodatno osvetljuje racionalistični značaj, kateremu sem postavil v nasprotje značaj pragmatizma. Pragmatizmu je proč od dejstev neudobno. Racionalizmu je udobno le v prisotnosti abstrakcij. Ta pragmatistični govor o resnicah v množini, o njihovi koristnosti in zadovoljivosti, o uspehu, s kakršnim »delujejo« itd., tipičnemu racionalističnemu umu daje podobo neke vrste grobo šepavega drugorazrednega začasnega nadomestka resnice. Takšne resnice niso prava resnica. Takšna testiranja so le subjektivna. Medtem ko mora biti objektivna resnica nekaj neutilitarnega, plemenitega, rafiniranega, oddaljenega, veličastnega, vzvišenega, mora biti popolna korespondenca naših misli s prav tako popolno stvarnostjo; mora biti, kar bi *moral* misliti, brezpogojno. Pogojni načini, v katerih *dejansko* razmišljamo, so popolnoma nebistveni in so tema psihologije. Dol s psihologijo, gor z logiko, v vsem tem vprašanju!

Poglejte ostro nasprotje teh tipov uma! Pragmatist se oklepa dejstev in konkretnosti, opazuje resnico pri njenem delu v posameznih primerih in posplošuje. Resnica zanj postane razredno ime za celo vrsto določenih delovnih vrednosti v izkustvu. Za racionalista ostaja čista abstrakcija, katere golemu imenu se moramo uklo-

niti. Ko pragmatist poskuša nadrobno pokazati, *zakaj* se moramo ukloniti, racionalist ni sposoben prepoznati konkretnosti, iz katerih je zajeta njegova lastna abstrakcija. Obtožuje nas, da *zanikamo* resnico, medtem ko smo mi le poskušali natanko ugotoviti, *zakaj* ji ljudje sledijo in bi ji vedno morali slediti. Tipični ultra abstraktni se počutijo stresa pred konkretnostjo; kadar so ostale stvari nespremenjene, odločno daje prednost bledemu in fantomskemu. Vedno bi raje izbral koščeni obris kot pa bogato goščo stvarnosti, če bi bila ponujena ta dva svetova. Obris je tako bolj jasen, čist, vzvišen.

Upam, da se vam bosta s potekom teh predavanj izkazali konkretnost in bližina dejstvom pragmatizma, ki ga le-ta zagovarjajo, za njegovo najbolj zadovoljivo posebnost. Tu zgolj sledi zgledu sestrskih znanosti, ko interpretira neopazovano z opazovanim. Staro in novo spravi harmonično skupaj. Popolnoma prazen pojem statičnega odnosa »korespondiranja« (kaj bi to lahko pomenilo, se bomo morali vprašati kasneje) med našim razumom in stvarnostjo preoblikuje v bogato in aktivno izmenjavo (ki ji vsakdo lahko podrobno sledi in jo razume) med našimi posameznimi mislimi in vesoljnim svetom drugih izkustev, v katerem igrajo svojo vlogo in imajo svojo uporabnost.

Toda dovolj o tem sedaj. Upravičen je povedanega moramo odložiti na pozneje. Sedaj želim pridati besedo k nadaljnji razlagi trditve, ki sem jo izrekel na našem zadnjem srečanju, da je pragmatizem lahko ugoden usklajevalec empirističnih načinov razmišljanja z bolj religioznimi potrebami ljudi.

Ljudje, katerih temperament je izrazito zvest dejstvom, so, morda se boste spomnili, da sem že omenil, zaradi šibke naklonjenosti dejstvom, ki jim jo ponuja oblika idealizma, ki je danes v modi, nagnjeni k ohranjanju distance do le-te. Je veliko preveč intelektualistična. Že staromodni teizem je bil dovolj slab, s svojo predstavo o Bogu kot vzvišenem vladarju, sestavljenem iz veliko nedojemljivih in nemogočih »atributov«, toda dokler se je močno oklepal dokaza na podlagi načrtovanja, je ohranil nekaj stika s konkretnimi stvarnostmi. Toda odkar je darvinizem enkrat za

vselej pregнал načrtovanje iz »znanstvenih« glav, je teizem izgubil to oporo in naši današnji domišljiji je, če sploh kakšno, predlagano neke vrste imanentno ali panteistično božanstvo, ki ne deluje nad stvarmi, temveč v stvareh. Aspirantje filozofske religije se praviloma dandanes z večjim upanjem obračajo k idealističnemu panteizmu kot pa k starejšemu dualističnemu teizmu, kljub dejstvu, da slednji še ima sposobne branilce.

Toda kot sem dejal v svojem prvem predavanju, je ljubiteljem dejstev in empirično usmerjenim težko usvojiti panteizem tega tipa. To je absolutističen tip, ki zavrača prah in gradi na čisti logiki. Ne ohrani nikakršne povezave s konkretnostjo. Zatrjujoč, da je absolutni Um, ki je njegov nadomestek za Boga, racionalna predpostavka vseh posameznih dejstev, karkoli že so, ostaja skrajno indiferenten do tega, kaj posamezna dejstva v našem svetu dejansko so. Naj so, karkoli hočejo, Absolut bo njihov stvarnik. Kot pri bolnem levu v Ezopovi bajki vse sledi vodijo v njegov brlog, toda *nulla vestigia retrorsum*.⁵² S pomočjo Absoluta ne moreš sestopiti nazaj v svet posameznosti ali iz svoje ideje o njegovi naravi izvajati kakršnihkoli nujnih posledic o posameznostih, pomembnih za svoje življenje. Res ti daje zagotovilo, da je z *Njim* in za njegov neskončni način razmišljanja vse v najlepšem redu, toda nato te prepusti, da se na končni način rešiš s svojimi lastnimi začasnimi sredstvi.

Daleč od tega, da bi zanikal veličanstvo tega pojmovanja ali njegovo sposobnost proizvesti religiozno tolažbo nadvse ugledni vrsti umov. Toda s človeškega gledišča se ne more nihče pretvarjati, da ne vsebuje hib oddaljenosti in abstraktnosti. Je zlasti produkt tega, kar sem si drznil imenovati racionalistični značaj. Omalovažuje potrebe empirizma. Bogastvo resničnega sveta zamenja za bled obris. Je čeden; vzvišen je v slabem pomenu, v pomenu, v katerem biti vzvišen pomeni biti nesposoben za skromno delo. Zdi se mi, da če je v tem pravem svetu znoja in blata pogled na stvari »vzvišen«, bi to moralo šteti kot argument proti njegovi resničnosti in kot filozofska diskvalifikacija. Princ teme je morda fin gospod, kot nam pravijo, da je, toda karkoli je Bog neba in zemlje, zagotovo ne more

biti fin. Njegovo težaško delo je potrebno v prahu naših človeških preizkušenj, celo bolj kot je njegovo dostojanstvo potrebno v nebesih.

Pragmatizem pa, čeprav je zvest dejstvom, nima takšnega materialističnega nagnjenja kot običajni empirizen. Poleg tega nima sploh nobenih ugovorov k pojmovanju abstrakcij, dokler z njihovo pomočjo shajaš med posameznostmi in te dejansko nekam pripeljejo. Ker ga ne zanimajo nobeni sklepi, razen tistih, ki jih naš um in naše izkušnje izpeljejo skupaj, nima nikakršnih *a priori* predsodkov proti teologiji. *Če se izkaže, da imajo teološke misli neko vrednost za konkretno življenje, bodo za pragmatizem resnične, v smislu, da so v toliko dobre. Koliko bolj bodo resnične, je v celoti odvisno od njihovih zvez z ostalimi resnicami, ki jih je prav tako potrebno priznati.*

Kar sem ravnokar povedal o Absolutu transcendentnega idealizma, je značilen primer. Najprej sem rekel, da je veličasten in da prinaša vrsti umov religiozno tolažbo, potem pa sem ga obtožil oddaljenosti in sterilnosti. Toda če nudi takšno tolažbo, prav gotovo ni sterilen; ima toliko vrednosti, opravlja konkretno funkcijo. Kot dober pragmatist bi moral Absolut imenovati resničnega »v toliko« in sedaj brez oklevanja to tudi storim.⁵³

Toda kaj *resničen v toliko* pomeni v tem primeru? Da bi na to odgovorili, moramo samo uporabiti pragmatično metodo. Kaj verujoči v Absolut mislijo, ko rečejo, da jim njihovo verovanje nudi tolažbo? Mislijo, da lahko, ker je v Absolutu končno zlo že »prevladano«, kadarkoli želimo, obravnavamo časovno, kot da je potencialno večno, da smo lahko prepričani, da lahko zaupamo njegovemu izidu in lahko, brez greha, opustimo naš strah in odvržemo skrbi o naši končni odgovornosti. Na kratko, menijo, da imamo pravico tu in tam vzeti moralni dopust, pustiti, da se svet ziblje po svoje, čutiti, da so njegova vprašanja v boljših rokah, kot so naše, in da se nas ne tičejo.

Vesolje je sistem, katerega posamezni člani lahko občasno sprostijo svoje tesnobe, v katerem je tudi »briga me« razpoloženje primerno za ljudi in je moralni dopust na mestu – to, če se ne motim, je vsaj del tega, po čemer je Absolut »poznan«, to je tista

velika razlika v naših posameznih izkustvih, ki nam jo pomeni njegova resničnost, to je del njegove unovčljive vrednosti, če je interpretiran pragmatično. Dlje od tega si običajni laični bralec v filozofiji, ki je naklonjen absolutnemu idealizmu, ne drzne ostriti svojih pojmovanj. Za toliko lahko uporabi Absolut in toliko je zelo dragoceno. Poslušanje tvojega skeptičnega govorjenja o Absolutu ga potemtakem prizadene in ne upošteva tvoje kritike, ker ta obravnava vidike pojmovanja, ki jim on ne uspe slediti.

Če Absolut pomeni to in ne pomeni nič več kot to, kdo sploh lahko zanika njegovo resničnost? Zanikati jo, bi pomenilo vztrajati, da se ljudje ne bi smeli nikdar sprostiti in da dopust ni nikdar v redu.

Dobro se zavedam, kako nenavadno se mora zdeti nekaterim izmed vas, da me slišite govoriti, da je ideja »resnična«, dokler verjamemo, da koristi našemu življenju. Da je *dobra* za toliko, kolikor prinese koristi, boste z veseljem priznali. Če je, kar naredimo z njeno pomočjo, dobro, boste dopustili, da je misel sama dobra toliko, kolikor smo boljši, ker jo posedujemo. Toda ali ni nenavadna zloraba besede »resnica«, boste rekli, če zaradi istega razloga imenujemo tudi ideje »resnične«?

Docela odgovoriti na to težavo je na tej stopnji mojega pripovedovanja nemogoče. Tu se dotikate prav središčne točke Schillerjeve, Deweyjeve in moje lastne teorije resnice, o kateri ne morem natančno razpravljati vse do svojega šestega predavanja. Naj za sedaj povem le to, da je resnica *ena vrsta dobrega*, in ne, kot se ponavadi domneva, kategorija, drugačna od dobrega ter z njim koordinirana. *Resnično je naziv česar koli, kar se izkaže kot dobro v smislu prepričanja in dobro zaradi natančnih, pripisljivih razlogov.* Nedvomno morate priznati, da če v resničnih idejah ne bi bilo *nič* dobrega za življenje ali če bi bilo vedenje o njih izrecno škodljivo in bi bile zmotne ideje edine uporabne, potem danes uveljavljeno mnenje, da je resnica božanska in dragocena ter da je zasledovati jo dolžnost, nikoli ne bi moglo nastati ali postati dogma. V takšnem svetu bi bila naša dolžnost prej *izogibat* se resnici. Toda v tem svetu, ravno tako kot nekatere vrste hrane niso samo ustrezne za naš okus, temveč

tudi dobre za naše zobe, naš želodec in naša tkiva, tako nekatere ideje niso samo ustrezne za mišljenje ali ustrezne, ker podpirajo druge ideje, ki jih imamo radi, temveč so v pomoč tudi v resničnih bitkah življenja. Če je kakšno življenje, ki je resnično boljše, bi ga morali živeti, in če je kakšna ideja, ki bi nam, če bi v njo verjeli, pomagala živeti tisto življenje, potem bi bilo resnično *bolje za nas*, da bi verjeli v to idejo, *razen seveda, če bi vera vanjo slučajno nasprotovala drugim pomembnejšim vitalnim koristim.*

»Kaj bi bilo bolje za nas, da verjamemo!« To zveni zelo podobno definiciji resnice. Skoraj zatrjuje »kaj bi morali verjeti« in v tej definiciji nihče izmed vas ne bi našel nič nenavadnosti. Ali bi kdaj smeli ne verjeti v to, kar je *bolje za nas*, da verjamemo? In ali lahko potem predstavi o tem, kaj je bolje za nas in kaj je resnično za nas, ohranimo trajno ločeni?

Pragmatizem pravi ne in sam se v celoti strinjam z njim. Verjetno se tudi vi strinjate, ko gre za abstraktno trditev, toda s sumom, da bi se, če bi dejansko res verjeli v vse, kar v naših osebnih življenjih pripomore k dobremu, v bodoče gotovo znašli v vdajanju vsem vrstam fantazij o stvareh tega sveta in vsem vrstam sentimentalnega praznoverja. Vaš sum je tu nedvomno dobro osnovan in očitno je, da se ob prehodu od abstraktnega h konkretnemu zgodi nekaj, kar zaplete situacijo.

Malo prej sem dejal, da je to, v kar je bolje za nas, da verjamemo, resnično, *razen če verjetje slučajno nasprotuje neki drugi vitalni koristi.* V resničnem življenju pa, katerim vitalnim koristim je neko posamezno prepričanje najbolj nagnjeno nasprotovati? Resnično, katerim, razen vitalnim koristim, ki jih obrodijo *druga prepričanja*, ko se ta izkažejo za nekompatibilna s prvimi. Z drugimi besedami, največji sovražnik katerekoli izmed naših resnic so lahko naše preostale resnice. Resnice imajo enkrat za vselej ta brezobzirni instinkt samoohranitve in željo iztrebiti vse, kar jim nasprotuje. Moja vera v Absolut, ki temelji na koristi, ki mi jo prinaša, mora prestat grobe napade vseh mojih ostalih prepričanj. Dopustimo, da je resnična, ko mi nudi moralni dopust. Kljub temu, kot to razumem jaz – in dovolite mi, da sedaj govorim zaupno, kot da bi bilo to zgolj v lastni

osebi – nasprotuje mojim drugim resnicam, katerih koristim se strašno nerad odpovem na njen račun. Povezana je z vrsto logike, katere sovražnik sem, in ugotovim, da me zapleta v metafizične paradokse, ki so nesprejemljivi itd. Ker imam v življenju že dovolj težav brez dodatnega napora prenašanja teh intelektualnih nekonstenc, se jaz osebno pač odpovem Absolutu. Moralni dopust si preprosto *vzamem* ali pa ga kot poklicni filozof poskušam upravičiti z nekim drugim principom.

Če bi lahko svojo predstavo Absoluta omejil na njegovo golo dopustniškodajalsko vlogo, ne bi nasprotoval mojim drugim resnicam. Toda ne moremo zlahka na tak način omejevati naših hipotez. Nosijo dodatne značilnosti, in te so tiste, ki privedejo do nasprotij. Moja nevera v Absolut pomeni potem nevero v tiste druge dodatne značilnosti, kajti popolnoma verjamem v legitimnost jemanja moralnega dopusta.

Po tem vidite, kaj sem mislil, ko sem trdil, da je pragmatizem posrednik in spravitelj ter, če si sposodim Papinijevo besedo, »sprosti«⁵⁴ naše teorije. Dejansko nima nikakršnih predsodkov, nikakršnih zaviralnih dogem, nobenih togih predpisov o tem, kaj bo štelo kot dokaz. Je popolnoma spodbuden. Ukvarjal se bo z vsako hipotezo, pretehtal bo vsak dokaz. Iz tega sledi, da je na religioznem področju v veliki prednosti tako pred pozitivističnim empirizmom z njegovim protiteološkim nagnjenjem kot pred religioznim racionalizmom z njegovim ekskluzivnim zanimanjem za oddaljeno, plemenito, preprosto in abstraktno, ko gre za koncepcijo.

Na kratko, razširi polje iskanja Boga. Racionalizem se drži logike in nebes. Empirizem se drži zunanjih čutov. Pragmatizem je pripravljen vzeti karkoli, slediti logiki ali čutom in upoštevati najskromnejša in najbolj osebna izkustva. Upošteval bo mistična izkustva, če imajo praktične posledice. Sprejel bo Boga, ki živi v umazaniji posameznih dejstev – če bi se zdelo verjetno, da ga bomo tam našli.

Njegov edini preizkus verjetne resnice je, kaj nas najbolje vodi, kaj najbolje ustreza vsakemu delu življenja in je združljivo s skupnostjo zahtev izkustev, tako da ni nič izpuščeno. Če bi teološke ideje

to opravljale, če bi se za pojem Boga, še posebno, izkazalo, da to opravlja, kako bi lahko pragmatizem zanikal Božjo eksistenco? Nobenega smisla ne bi videl v obravnavanju pojma, ki je pragmatično tako uspešen, kot neresničnega. Kakšna druga vrsta resnice bi lahko obstajala zanj, kakor vsa ta skladnost s konkretno stvarnostjo?

V svojem zadnjem predavanju se bom ponovno vrnil k odnosu pragmatizma z religijo. Toda že sedaj vidite, kako demokratičen je. Njegove manire so tako raznovrstne in prožne, njegovi viri tako bogati in brezmejni in njegovi zaključki tako prijateljski kot tisti matere narave.